

Σ
Χ
Ó
Λ
Ι
Ο
Ν
Γ΄

Suomen Bysantin tutkimuksen seura ry:n jäsenlehti
Medlemsblad för Sällskapet för Bysantinsk Forskning rf.

Σχόλιον γ' ζφθ'

2. Vuosikerta/Årgång

Julkaisija/Utgivare:

Bysantin tutkimuksen seura ry./Sällskapet för byzantinsk forskning rf.

Perustettu v. 2001/Grundad år 2002

Sisällys:

Päätoimittajan tervehdys s. 1

Tapahtuu BTS:ssa s.2

Parva Litteralia Byzantina/Tua Korhonen.4

Bysanttilaisesta ajanlaskusta/Mika Hakkarainen.5

Iatrosafiaa/anonymuss.7

Uutisia etc.s.8

TOIMITUS/REDAKTION:

Mika Hakkarainen

puh 191 24511

sähköposti mika.hakkarainen@helsinki.fi

Tua Korhonen

puh 191 24511

sähköposti tua.korhonen@helsinki.fi

Arvoisat jäsenkunta,

valtakunnan ylimmän johdon kommunikaatiotapojen *bysanttilainen hämäryys* on alkanut harmittaa journalisteja. Männä viikolla maamme johtavassa päivälehdessä Merkintöjä-palstalla pääkirjoitustoimittaja ihmetteli tasavallan presidentin viimeaikaisia lausuntoja otsikolla “Arvaa, mitä presidentti tarkoitti”. Toimittajaa harmittaa se, että presidentti on alkanut viljellä puheissaan ja sanomisissaan arvoituksellisia tai tulkinnanvaraisia ilmaisuja. Kyseessä olisi jo vanhastaan tuttu sosiolingvistinen ilmiö, nimittäin Toisen tasavallan aikainen idänsuhteiden tarpeisiin luotu *bysanttilaisia* piirteitä huokuva diplomaattikieli, joka ei sille “tavalliselle pulliaiselle” avaudu.

Siis bysanttilainen kielenkäyttö on synonyymi hämärälle, tulkinnanvaraiselle ja jopa arvoitukselliselle? Totta on, että bysanttilainen kulttuuri modernissa arkiajattelussa useinkin samaistetaan twilight zoneksi mutta asian pitäisi itseasiassa olla päinvastoin. Sillä niin puhutun kuin kirjoitetun ilmaisun tyyli-ihanne keskiajalla oli nimenomaan *safeneia* eli selkeys, kuten grammatikot ja retoriikan teoreetikot aina muistivat korostaa.

Mutta vakavasti ottaen ymmärtämisen haaste on aina ja iankaikkisesti hyvinkin relevantti; miten esimerkiksi menneisyydeltä jälkeenjääneiden papereiden ymmärtäminen ja selittäminen on nykyihmiselle mahdollista? Metaforisen hämästä ilmaistuna menneisyys on vieras maa, ja ainoa varma asia minkä siitä tiedämme on, että maan kieltä ja ajattelutapoja ei noin vain ymmärretä. Eikä mailleen menneen kulttuurin kielen normatiivinen osaaminen välttämättä tarkoita sitä, että myös ymmärtää mitä papereissa sanotaan.

Seura toivoo kuitenkin ilmaisen mainonnan lisäävän jäsenmäärää ja jatkaa toimintaansa vaikeissa olosuhteissa hämärän rajamailla kokoontuen huhtikuussa vuosikokoukseen. Joita asiat tulisivat kerralla selviksi, pyrimme kommunikoidaan selkokielellä, eikä tilaisuudessa puhuta pelkästään vakavia. Kokouksen yhteydessä järjestetään ensimmäinen kevätseminaarimme: FM Vesa Vahtikari kertoo ikivanhoja vitsejä otsikolla “Filogelos - ikivanhoja vitsejä” ja dos Martti Leiwo esitelmöi aiheesta “Roistoja ja ryökäleitä – varhaisbysanttilaisia papyrusdokumenteja”. Molemmat esitelmöitsijät ovat Helsingin yliopiston klassillisen filologian laitokselta. Seuralla on vielä ilo ja kunnia saada tilaisuuteen vieraaksi kirjailija Kaari Utrio, joka kertoo työstään historiallisten romaanien kirjoittajana.

Tulkaa kuulemaan Bysantin ilosanomaa! Οἱ λόγοι ἔστων μεθ’ ὑμῶν!

päätoimittaja

Bysantin tutkimuksen seuran

kevätkokous

25.04.2002

alkaen klo 16.30

Tieteiden talo Kirkkokatu 6.

seuran vieraana

kirjailija Kaari Utrio

esitelmöitsijät

FM Vesa Vahtikari

Filogelos - ikivanhoja vitsejä

ja

dos. Martti Leiwo

Roistoja ja ryökäleitä - varhaisbysanttilaisia
papyrusdokumentteja

esitelmien jälkeen seuran vuosikokous

Tervetuloa

PARIISIIN !

Suomen Egyptologinen Seura – Egyptologiska Sällskapet i Finland ry. järjestää viikonloppumatkan Pariisiin 24.-26.5.2002. Matkan tarkoitus on tutustua Louvren museon egyptiläisiin kokoelmiin ja erikoisnäyttelyyn “Les artistes de Pharaon. Deir el-Médineh et la Vallée des Rois” (“Faraon taiteilijat. Deir el-Medina ja Kuninkaiden Laakso”), joka on avoinna yleisölle 19.4.-22.7.2002. Matkanjohtajina ja oppaina toimivat Dr. Jaana Toivari-Viitala, joka työskentelee maailman johtavassa Deir el-Medinan työläiskylän tutkimuskeskuksessa, ja egyptologisen seuran sihteeri FM Heidi Wikgren. Matkan hintaan € 605,- sisältyy lennot Hki-Pariisi-Hki Finnairin reittilennolla, kuljetus lentokentältä ja hotellimajoitus kahden hengen huoneissa. Lähtö Helsingistä Finnairin lennolla pe 24.05 klo 12.15, paluu Helsinkiin su 26.05. klo 19.30.

Koska paikkoja on vielä vapaana, matkalle voi osallistua myös muut kuin Egyptologisen seuran jäsenet. Kannattaa kuitenkin toimia nopeasti, ilmoittautumisia otetaan vastaan enää pääsiäisen jälkeisen viikon ajan matkatoimisto Lomalinjassa. Yhteyshenkilönä matkatoimistossa toimii Raili Hakkarainen, sähköposti Raili.Hakkarainen@lomalinja.fi, puh. Tampereen suunta 03-31403317.

Parva Litteraria Byzantina/Tua Korhonen

Osa 1: Pariksen tuomio Johannes Tzetzeen tulkitsemana

Johannes Tzetzes (n. 1110-1180) jatkoi antiikin kirjallisuuden perinnettä Homeroksen eepoksista puuttuvien tarinoiden kertojana ja tulkitsijana. Hän sepitti lyhyet runoelmat (490, 406 ja 780 heksametrisäettä) niin Troijan sodasta kuin sotaa edeltävistä ja seuraavista tapahtumista.

Pariksen tuomio oli antiikin mytologiassa yksi keskeisimmistä Troijan sotaan johtaneista syistä. Pariksen, Troijan prinssin, piti antaa kultainen omena kolmesta jumalattaresta kauneimmalle: Heralle, Athenelle tai Afroditelle. Omenan oli heittänyt Eris, riidan jumalatar, Peleuksen ja Thetiin häissä. Paris antoi omenan rakkauden jumalattarelle saaden palkaksi Helenan.

Tzetzes tulkitsee kauneuskilvan allegoriana, jossa Afrodite edustaa rakkautta, Hera tulista eetteriä ja Athene ilmaa (*Aer*) – siis luonnonvoimia, jotka Hesiodoksen *Theogoniassa* syntyvät ensimmäisten joukossa (*Eros, Aither*). Allegoris-fysiologista myyttitulkintaa oli harrastettu tietysti jo antiikin aikana. Omaperäisintä grammatikko Tzetzeen tulkinnassa onkin se, että Paris ei varsinaisesti toimi jumalattarien kauneuskilpailun tuomarina; hän vain kirjoittaa teoksen, jossa Afrodite on kolmesta jumalattaresta tärkein. Bysanttilaisen prinssin tapaan Tzetzeen Paris on saanut monipuolisen retorisen koulutuksen: hän on *rhetor*.

Ta pro Homeru (Antehomerica), säkeet 62-74 (Lehrs)

*Pariksesta tuli taitava reetori ja hän sepitti monia teoksia.
Eräässä hän asetti rakkauden jumalattaren, Afroditen,
arvossa Pallas Athenen ja Heran edelle.
Koska Paris oli erittäin oppinut, kirjoitti hän minun mielestäni
oikeastaan kosmoksen synnystä:*

*Khaoksesta ja Ereboksesta ilmaantuivat ensimmäisinä
Peleus, elämäkantava maa, sekä Thetis, meri;
sitten tulinen Hera ja laajallelevittäytyvä ilma, Athene,
heidän kanssaan myös rakkaus, kultainen Afrodite;
riita, Eris, heitti heille omenan, kosmoksen, tavoiteltavaksi
omenan voitti omakseen rakkaus, Afrodite.*

*Niin rakkaus otti hallintaansa
koko maailman ja pitää sitä edelleen hallussaan.
Tämän pohjalta Paris kertoi tarinan häistä
ja jumalattarien välisestä riidasta.*

Lähde:

Raffaele Cantarella: Poeti Bizantini, vol. II, Milano 1992.

Bysanttilaisesta ajanlaskusta

Keskiajalla perinteiset roomalaiset ajanlaskutavat säilyivät, elettiinhän 'roomalaisten politeiassa' (πολιτεία τῶν Ῥωμαίων) aina vuoteen 1453. Ainoa poikkeus oli vuosien lineaarinen laskeminen maailman luomisesta. Tämä "bysanttilainen ajanlasku", jota noudatettiin myöhemmin myös ortodoksiseen kirkkokuntaan liittyneissä Itä-Euroopan kulttuureissa ja etelä-Italiassakin, tavataan ensimmäisen kerran kronikassa nimeltään *Chronikon Paschale*, joka on laadittu 630-luvulla. Se laski luomisen tapahtuneen 5508 vuotta ennen inkarnaatiota (σάρκωσις/ενσάρκωσις) jolloin ensimmäinen vuosi oli 5509.¹ Kreikankielinen ortodoksinen kulttuuri siirtyi *ab inkarnatione* eli jälkeen kristuksen-laskutapaan vasta 1600-luvun alussa Konstantinopolin patriarkka Kyrillos Lukariksen (1620-1638) toimesta. Venäjällä nykyiseen laskutapaan siirryttiin Pietari I Suuren käskystä v. 1700.

Vuodessa oli silloinkin kaksitoista kuukautta ja viikossa seitsemän päivää ja päivässä 24 tuntia eli hetkeä. Kuukaudet nimettiin vanhan roomalaisen systeemin mukaisesti, tosin myöhäiskeskiajalla jotkut oppineet yrittivät ottaa käyttöön, varioiden tosin, attikalaiset kuukaudennimet. Tämä käytäntö jäi kuitenkin heidän keskinäiseen kirjeenvaihtoonsa. Päivä ja yö jaettiin kahteentoista tuntiin eli hetkeen ja ajankohta hahmotettiin rakenteella päivän/yön ensimmäinen/toinen hetki jne. Päivän ensimmäinen hetki (πρώτη ὥρα) löi auringon noustessa, kuudes hetki oli keskipäivä ja kahdestoista auringonlasku. Hetket laskettiin tietysti kellolla (*horologion*) joita oli kahden tyyppisiä: aurinko-, ja vesikelloja. Näin tarkkaa ajankohdan määrittelyä tarvitsi tosin vain kirkko päivän jumalanpalvelusten ajoittamiseen, normaali elämä sujui jouhevammin auringon liikkeiden mukaan. Konstantinopolilainen oppineisto jakoi hetket vielä pienempiin yksiköihin, millä tosin oli vain teoreettista merkitystä.

Maallinen ja kirkollinen hallinto hahmotti ajanjuoksua erityisellä indiktio-kierrolla. Indiktio oli alunperin ylimääräinen vero, joka kuitenkin keisari Diokletianuksen aikana vakinaistettiin ja veronmaksun kaudeksi määrättiin viisivuotta. Konstantinus I Suuren aikana v. 312 verotuskautta pidennettiin 15- vuotiseksi ja alkamisajankohdaksi määrättiin syyskuu. Tästä syystä vuodenvaihte sijoittui elo-syyskuun vaihteeseen. Koska kalenterivuosi ja fiskaalinen vuosi (1.9.-31.8) näin yhdyntivät, termi indiktio sai ajanlaskullisen merkityksen ja säilytti sen senkin jälkeen kun fiskaalinen merkitys oli lakannut. Indiktio ilamistiin juoksevilla numerolla zhdestä viiteentoista määrittämättä mistä indiktiosyklistä oli kyse. Viralliseksi ajanlaskutapavaksi indiktio tuli keisari Justinianus I:n novellalla 47 v. 537.

Keskiajalla ja vielä pitkälle uuden ajan puolellakin niin ‘latinalaisessa’ kuin ‘kreikkalaisessakin’ Euroopassa noudatettiin juliaanista kalenteria. Julius Caesarin nimissä kulkevan ajanlaskutavan laski nykyisen kalenterin mukaan 46 eaa. aleksandrialainen oppinut Sosigenos. Hänen laskujensa mukaan vuodessa oli 365 ja 1/4 vuorokautta. Koska aurinkovuosi on 11 minuuttia ja 24 sekuntia lyhyempi kuin Sosigenoksen laskujen mukaan, se edistää 128 vuodessa täyden vuorokauden juliaaniseen vuoteen verrattuna. Ongelma havaittiin jo keskiajalla, mutta asiaa alettiin korjata vasta Trenton kirkolliskokouksessa 1545–63. Juliaaninen kalenteri oli tällöin jäänyt aurinkovuodesta jälkeen 10 vuorokautta. Juliaaninen kalenteri sai väistyä gregoriaanisen tieltä Kreikassa vasta 1923. Se ei kuitenkaan ole vieläkään mikään historiallinen kuriositeetti, sillä juliaanisen kalenterin mukaan elävät vielä Athoksen luostarit ja Venäjän vanhauskoiset eli he ovat muuta maailmaa 14 vuorokautta jäljessä.

Paikallisia ajanlaskutapoja säilyi läpi keskiajan ja ylläesitelty päti vain kulttuurin keskuksessa Konstantinopolissa. Poikkeamia säännöistä esiintyi sielläkin puhumattakaan kulttuurin reuna- ja lievealueista. Maallinen hallinto toimi näiden periaatteiden mukaan viimeistään 800/900-luvuilta lähtien, agraarikulttuuri noudatti paikallisia tapoja ja eli auringon ja kuun kiertokulun mukaan. Kirkko ja luostarilaitos elivät paljolti liturgisen kalenterin mukaan, joka jaksotti koko kulttuurin elämänrytmiä juhlineen ja paastoineen.

Niille lukijoista joita asia kiinnostaa syvemmin suosittelen tutustumista V. Grumelin hyvin yksityiskohtaiseen teokseen *La chronologie*, Paris 1958.

¹ Meille on säilynyt Georgios nimisen munkin v. 638/9 laatima tutkielma aiheesta Διήγησις περὶ τῆς τεσσαρισκαίδεκάτης τοῦ πάσχα, ἐν ποίᾳ ἡμερᾷ τοῦ μηνὸς καταντᾷ ἐκάστου ἔτους, (Fr. Diekamp, *Der Mönch und Presbyter Georgios*, *Byzantinische Zeitschrift* 9 (1900), s. 14-51). Hänen laskelmiensa pohjalta, joita tässä yhteydessä ei liene syytä toistaa, maailma luotiin 5508 ennen inkarnaatiota eikä 5492 kuten aikaisemmin oli luultu.

Uutisia – hyviä ja huonoja

Viime numerossa ilmoitettu käännöshanke prof. John Haldonin *Byzantium. A History* teoksen kääntämiseksi suomeksi on törmännyt alamme perinteisiin karikoihin. Alfred Kordelinin säätiö myönsi kääntämiseen viime syksynä 10 000 FIM, mutta Suomen kulttuurirahasto taas ei suostunut tukemaan hanketta. Saatu avustus ei valitettavasti riitä käännöstyön aloittamiseen, joten hanke viivästyy. Seura on kuitenkin kääntynyt muiden säätiöiden puoleen joten olemme toivossa väkeviä.

Tästä huolimatta emme lannistu, vaan pyrimme päin vastoin laajentamaan käännöstoimintaamme. Seuraava projekti on aloittaa bysanttilaisen ”kaunokirjallisuuden” kääntäminen. Ensimmäisiksi käännettäviksi teoksiksi on ehdotettu bysanttilaista satiiria *Katomyomakhia* eli ”Kissojen ja hiirien taistelu” ja sankarieeposta *Digenes Agrites*. Kääntäjäksi on suostunut tutkija Tua Korhonen Helsingin yliopiston klassillisen filologian laitokselta.

Kustannusyhtiö Tammi julkaisee pian antologian antiikin naurukulttuurista ”Iki vanha–antiikin vitsejä ja sukkeluuksia”. Teoksessa on mukana otteita varhaisbysanttilaisesta vitsikirjasta *Filogelos*. Älkää unohtako, että kääntäjä FM Vesa Vahtikari esitelmöi teoksesta BTS:n vuosikokouksessa.

Amos Anderssonin taidemuseossa on esillä prof. Jaakko Frösénin Suomen Akatemian huippuyksikön arkeologisen osaprojektin kaivausten satoa. ”Petra antiikin kadonnut kaupunki”– näyttely on avoinna 26.05. saakka.

Kirjallisuutta:

Cambridge University Press on julkaissut Paul Stephensonin *Byzantium’s Balkan frontier: a political study of the Northern Balkans, 900-1204* . Paul Stephenson oli seuran vieraana syksyllä 2000 ja esitelmöi kyseisestä aiheesta. Kirjaa on saatavana Akateemisesta kirjakaupasta suolaiseen hintaan, mutta siihen voi tutustua myös Helsingin yliopiston kirjastossa sekä yliopiston Ortodoksian ja Itä-Euroopan kirkkojen tutkimuksen laitoksella.

Iatrosafiaa

Anonyymi lääkärimme päättää iatrosofisen tekstinsä tähdentämällä terveellisen kuppautamisen olevan riippuvainen ajankohdasta ja erityisesti tähtien liikkeistä.

Kaiken sen perusteella, mitä olemme yllä (so. Scholion 1 ja 2) sanoneet kuppauksesta, on lisäksi huomioitava, että ei ole hyväksi poistaa verta joka päivä, sillä on päiviä, jotka ovat sopivia siihen ja päiviä jotka taas eivät. Sille, joka sattuu poistamaan verta jonain niistä päivistä jotka ovat asiaan huonoja, on olemassa vaara kuolla taivaan tähtien takia, jotka eivät pysy paikoillaan vaan muuttavat asemaansa päivästä toiseen, kuusta toiseen. Tämän takia olemme pyrkineet osoittamaan minä päivinä ei ole hyväksi ja minä taas on hyväksi kuppauttaa verta. On siis hyvä lisätä tietämystä tässä asiassa. Kuten olemme osoittaneet, vuoden aikana on sellaisia päiviä, jolloin kuppautaminen on vaarallista ja sellaisia joina se taas ei ole pelkästään vaarallista vaan myös kuolettavaa, kuten nyt tulet ymmärtämään.

Huhtikuussa on yksi päivä, joka on kuoleman vaarallinenena sille joka kuppauttaa itseään, ja se on kuun viimeinen päivä. Sinä päivänä ihmisen ei ole syytä tehdä minkäänlaista työtä. Elokuussa kuun ensimmäinen päivä on kuppauttamisen kannalta vaarallinen, jolloin ei myöskään pidä työskennellä. Joulukuun huono hetki on sen viimeinen päivä, työnteosta on silloinkin pidättäydyttävä.

Nämä ovat tähtien liikkeet. Ihminen rakentuu nimittäin neljästä elementistä, ja kun tähdet vaihtavat paikkaa sinne tänne, niin myös ihmisen elementit liikkuvat ja järkkyvät. Kun taivaat liikkuvat niin myös ihminen on hämmingissä, siksi olemme sitä mieltä, että on hyvä olla kuppauttamatta noina päivinä. Jumala on kyllä luonut kaiken täydelliseksi, mutta tähtien liikkeet ovat sellaiset kuten olemme yllä kuvaillleet.

Kunnia Jumalalle!

Lääkärimme viittaa yllä neljän elementin kosmologiaan (tuli, maa, ilma ja vesi), ja neljään hippokraatiseen ihmisen pääluonteenpiirteeseen (sangiiniinen, flegmaattinen, melankolinen ja koleerikko), joita dominoivat veri, lima, musta ja keltainen sappi.

Tarkkailkaa itseänne ja taivaan merkkejä!

Bysantin tutkimuksen seura
Sällskapet för Bysantinsk Forskning

Tieteidentalo
Kirkkokatu 6
00170 Helsinki

Seuran johtokunta v. 2002

puheenjohtaja Matti Kotiranta
sihteeri Anu Ylläsjarvi
varapuheenjohtaja Martti Leiwo
taloudenhoitaja Tuula Majurinen
Jeanette Lindblom
Renè Gothoni
Mika Hakkarainen

Seuran jäsenyys on avoin kaikille asiasta kiinnostuneille edellyttäen jäsenmaksun maksamista 13 Euroa (opiskelijat 7 Euroa) seuran tilille Nordea 157230-27391

Lisätietoja antavat seuran pj Matti Kotiranta puh 191 22754 ja Mika Hakkarainen puh 191 24511

**Bysantin tutkimuksen seuran
kevätkokous**

torstaina 25.04. 2002
klo 15
Tieteiden talolla Kirkkokatu 6

Vieraana
kirjailija Kaari Utrio

ja esitelmöitsijöinä

FM Vesa Vahtikari
Filogelos-ikivanhoja vitsejä

ja

dos. Martti Leiwo
Roistoja ja ryökäleitä – varhaisbysanttilaisia papyrusdokumenteja

esitelmien jälkeen seuran vuosikokous

Tervetuloa